

ZLA PROŠLOST

[prir. Magdalena Najbar-Agičić]

Suočavanje s prošlošću koja opterećeće

U knjizi se obrađuju pitanja vezana uz politiku povijesti i kulturu sjećanja u nekoliko europskih zemalja: Poljskoj, Litvi, Latviji, Estoniji, Ukrajini, Rusiji i Španjolskoj te na razini Europske Unije. Priredivačica hrvatskoga izdanja pridodala je ovom izboru članaka poljskih i francuskih autora predgovor u kojem objašnjava motivaciju za pripremu knjige i prijevod na hrvatski te iznosi svoja razmišljanja o politici povijesti u Hrvatskoj, općenito o pitanju politike povijesti i kulture sjećanja te o ulozi povjesničara u tome.

Tekstovi okupljeni u zborniku odnose se na stanovit način i na teme koje su iznimno aktualne u današnjem hrvatskom društvu, na problematiku politike povijest i kulture sjećanja, primjerice (pre)imenovanja ulica i trgova, pitanja odnosa prema spomenicima, napose onima iz doba Drugoga svjetskog rata, kao i općenito odnosa prema novijoj povijesti. Opisujući inozemna iskustva na tom planu, hrvatskoj javnosti ovi tekstovi daju mnoštvo komparativnih perspektiva i predstavljaju poticaj za promišljanje i rasprave o situaciji u Hrvatskoj.

Magdalena Najbar-Agičić, povjesničarka, izvanredna profesorica Sveučilišta Sjever u Koprivnici, bavi se hrvatskom poviješću druge polovice XX. stoljeća, kao i pitanjima politike povijesti te udžbenika i nastave povijesti.

Zla prošlost
Suočavanje s prošlošću koja opterećeće

Za izdavača
Damir Agićić
© Autorska prava: Autori i Srednja Europa, 2018.

Urednik
prof. dr. sc. Damir Agićić

Izvršna urednica
Dora Kosorčić, mag. hist.

Recenzenti
prof. dr. sc. Aleksandar Jakir
dr. sc. Snježana Koren

Grafički urednik
Krešimir Krnic

Priprema i prijelom
Tvrtko Molnar
Banian ITC, IV. Ravnice 25, Zagreb

ISBN: 978-953-7963-81-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001001900.

Prijevod je objavljen uz pomoć Fondacije za srednjo-istočnoeropske knjige u Amsterdamu. / The translation was kindly supported by the Fund for Central & East European Book Project, Amsterdam.

Objavljivanje knjige financijski je pomoglo
Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH.

Knjiga je tiskana u Tiskari Zelina u srpnju 2018. godine.

ZLA PROŠLOST

Suočavanje s prošlošću koja opterećuje

Priredila i s poljskoga prevela
Magdalena Najbar-Agičić

Zagreb 2018.

Sadržaj

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ	
Zla prošlost. Suočavanje s prošlošću koja opterećuje	5
LAURE NEUMAYER	
Uključivanje istočnoeropske prošlosti u zajednički narativ: mobilizacija oko pitanja „zločina komunizma“ u Europskom parlamentu*	21
ŁUKASZ JASIŃSKI	
Glavna komisija za istraživanje njemačkih/nacističkih zločina u Poljskoj. Oruđe obračuna i propagande	43
GEORGES MINK	
Postoji li novi, institucionalni odgovor na zločine komunizma? Institucije zadužene za pitanja nacionalne memorije u postkomunističkim zemljama: slučaj Poljske (1998-2010)	57
BARTŁOMIEJ RÓŻYCKI	
Dekomunizacija javnog prostora u Poljskoj 1989-2016.	75
TOMASZ STRYJEK	
Rat za sjećanje u Srednjoj i Istočnoj Europi 2005-2010. Strategije politike Litve, Latvije, Estonije, Ukrajine, Poljske i Rusije	111
BARTŁOMIEJ RÓŻYCKI	
Simboli prošlosti i sjećanje u suvremenoj Španjolskoj	151
Kazalo osobnih imena	201
Geografsko kazalo	207
Bibliografski podaci o tekstovima	211

ZLA PROŠLOST. SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU KOJA OPTEREĆUJE

Zašto sam se odlučila za ovaj projekt?

Dva naizgled skromna sveska u izdanju Instituta za političke studije Poljske akademije znanosti iz Varšave naslovljena *Obračun s totalitarnom prošlošću* (*Rozliczanie totalitarnej przeszłości*) došla su u moje ruke prošle jeseni upravo u trenutku kada je pitanje „obračuna s totalitarnom prošlošću“ u Hrvatskoj iznova postalo jedno od vrućih političkih pitanja. Tih je dana jedan od glavnih trgova u centru Zagreba, Trg maršala Tita, dobio novo ime: Trg Republike Hrvatske. Odmah sam pomislila kako bi bilo iznimno važno ponuditi hrvatskoj znanstvenoj ali i široj javnosti prijevod tih tekstova koji ne samo da su informativni, odnosno donose brojne u Hrvatskoj slabo poznate pojedinosti vezane uz ovu temu, već su – po mome sudu – iznimno poticajni. Mene su potaknuli, a nadam se da hoće i druge, na razmišljanje. Željela bih da političare i javnost potaknu na razmišljanje o politici povijesti koju provode, odnosno koja se vodi u njihovo ime, a kolege povjesničare dodatno na refleksiju o smislu njihova rada i o njihovoj ulozi u svemu tome. Jesam li možda previše optimistična?

Ove knjige, od kojih jedna u naslovu ima još i „institucije i ulice“, a druga „zločine, kolaboraciju i simbole prošlosti“ (*Rozliczenie totalitarnej przeszłości: instytucje i ulice, te Rozliczenie totalitarnej przeszłości: zbrodnia, kolaboracja i symbole przeszłości*) sadrže tekstove nastale u okviru projekta „Kazna, sjećanje i politika: obračun s prošlošću od vremena Drugoga svjetskog rata“ (*Kara, pamięć i polityka: rozliczenia z przeszłością od czasów II wojny światowej*) što ga je provodila skupina poljskih i francuskih povjesničara i politologa s ciljem – kako je istaknuto u uvodu – „analize sličnosti i razlika u mehanizmima, oblicima i tempu pravnih, političkih i simboličkih obračuna sa ‘zлом prošlošću’ u različitim zemljama od vremena Drugoga svjetskog rata sve do danas, te istraživanja međuovisnosti između karaktera procesa obračuna s prošlošću i napretka demokratske konsolidacije“.¹

Ove su publikacije samo jedne u nizu dosta brojnih izdanja na teme vezane uz politiku povijesti i sjećanja koje su dostupne na poljskom tržištu, a i u drugim

1 *Rozliczenie totalitarnej przeszłości: instytucje i ulice, te Rozliczenie totalitarnej przeszłości: zbrodnia, kolaboracja i symbole przeszłości*, ur. Andrzej Paczkowski, ISP PAN, Warszawa 2017, str. 7.

europskim zemljama slične teme također privlače relativno veliku (i sve veću) pozornost; sve je pak počelo od publikacija vezanih uz njemački slučaj koji je do sada i najpoznatiji i najbolje obrađen. Poljski se istraživači u zadnje vrijeme dosta intenzivno bave analizom ne samo poljske situacije, već i politikom povijesti i sjećanjem u drugim, prvenstveno – ali ne isključivo – srednjoistočnoeuropskim zemljama, pa i u okviru komparativnih studija.

Ova dva sveska izdana 2017. godine nisu jedini okvir u kojem su objavljeni rezultati gore spomenutog projekta. Dio tekstova izašao je u publikaciji *Pravda, osveta i revolucija. Obračuni s Drugim svjetskim ratom u Srednjoistočnoj Europi (Sprawiedliwość, zemsta i rewolucja. Rozliczenia z II wojną światową w Europie Środkowo-Wschodniej)*² što ga je izdao Muzej Drugog svjetskog rata u Gdansku. *Spiritus movens* projekta i urednik publikacija nastalih na njegovu okviru jest profesor Andrzej Paczkowski, hrvatskoj čitalačkoj publici poznat po knjizi *Pola stoljeća povijesti Poljske 1939-1989*.³

S obzirom na trenutak u kojem se ova ideja rađala u mojoj glavi u jesen 2017. godine, prvenstveno mi se važnim učinilo podastrijeti hrvatskom čitateljstvu one tekstove koji se primarno odnose na obračun s (totalitarnom) komunističkom prošlošću te sam upravo njih odabrala za ovu knjigu. Izvan tog okvira našao se cijeli niz vrlo zanimljivih tekstova vezanih uz obračune s ratnom prošlošću do kojih je bilo došlo u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata. Oni nesumnjivo također zaslužuju pažnju, no ostavljam ih za neke buduće izdavačke projekte.

U mome se izboru za ovaj svezak našlo na kraju šest tekstova. Osim iz spomenutih dviju knjiga, jedan tekst preuzet je iz ranijih publikacija Tomasza Stryjeka, također istraživača Instituta za političke studije PAN. Prvi tekst, članak Laure Neumayer (s Universite de Paris 1) „Uključivanje istočnoeuropanske prošlosti u zajednički narativ: mobilizacija oko pitanja ‘zločina komunizma’ u Europskom parlamentu“ posvećen je opisu i analizi načina na koji je Rezolucija o europskoj savjesti i totalitarizmu konačno prihvaćena u Parlamentu Europske Unije 2009. godine. Rasprave koje su u vezi toga vođene u europskim institucijama malo govore o komunizmu, a jako puno o europskoj politici i o stanju „europske svijesti“ u vrijeme donošenja rezolucije. Usprkos izglasavanju ove Rezolucije, poteškoće koje su se javile prilikom pokušaja uključivanja sjećanja na žrtve komunizma u zajednički europski narativ pokazuju da zajedničko sjećanje kao temelj europskog jedinstva još nije očvrsnulo. Tom je prilikom na vidjelo izašlo koliko se viđenje komunizma razlikuje u različitim europskim zemljama, jer su rasprave i glasovanje pokazali da crte podjele ne ovise samo o političkoj orijentaciji, odnosno stranačkoj pripadnosti zastupnika, već i o njihovoj zemlji podrijetla.

2 *Sprawiedliwość, zemsta i rewolucja. Rozliczenia z II wojną światową w Europie Środkowo-Wschodniej*, ur. Andrzej Paczkowski, Muzeum II Wojny Światowej, Gdańsk 2016.

3 Andrzej Paczkowski, *Pola stoljeća povijesti Poljske 1939-1989*, Profil-Srednja Europa, Zagreb 2001.

U tekstu „Glavna komisija za istraživanje njemačkih/nacističkih zločina u Poljskoj. Oruđe obračuna i propagande“ Łukasz Jasiński (iz Muzeja Drugoga svjetskog rata u Gdansku) piše o posebnoj instituciji osnovanoj u Poljskoj nakon Drugog svjetskog rata sa zadatkom da istraži zločine iz ratnog razdoblja, a koju su tadašnje poljske vlasti koristile u političkoj propagandi. Nadležnost te komisije kasnije je proširena na zločine komunista iz razdoblja od 1944. do 1956. godine i postala temelj za osnivanje Instituta za nacionalnu memoriju u suvremenoj Poljskoj. Na taj se način njegovo nasljeđe uklopilo u temelje nove institucije (o kojoj se govori u narednom članku) zbog čega se i ovaj članak našao među onima izabranima za ovu publikaciju.

Članak „Postoji li novi institucionalni odgovor na zločine komunizma? Institucije zadužene za pitanja nacionalne memorije u postkomunističkim zemljama: slučaj Poljske (1998-2010)“ francuskog sociologa i politologa Georges-a Minka, objašnjava povijest glavne poljske institucije posvećene politici sjećanja – Instituta za nacionalnu memoriju, kao i kontroverze s njime povezane, odnosno kritike koje dolaze na njegov račun od javnosti i od znatnog dijela akademske zajednice. S obzirom na ideje stvaranja slične institucije u Hrvatskoj, ova poljska iskustva trebala bi postati nezaobilazno štivo za sve one koji o tom razmišljaju.

U tekstu Bartłomeja Różyckog (iz Instituta za političke studije Poljske akademije znanosti) „Dekomunizacija javnog prostora u Poljskoj 1989-2016“ možemo pronaći pregled politike prema komunističkim spomenicima i procesa promjena imena ulica tijekom tog razdoblja. Autor detaljno raspravlja o različitim vrstama aktivnosti koje se odnose na spomenike i imena ulica s ideološkom konotacijom, o akterima koji su aktivni u tom procesu, dinamici politike i njezinim reperkusijama. Zbog vremena nastanka teksta, njime nije obuhvaćeno najrecentnije razdoblje u Poljskoj koje donosi ponovnu intenzifikaciju tog procesa s obzirom na poseban zakon donesen o tome u proljeće 2016. godine. O preimenovanju ulica u Hrvatskoj, posebno u prvoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća, dosta se pisalo, no nije toliko pažnje posvećeno javnim raspravama na tu temu, a one zasigurno predstavljaju iznimno zanimljivu ilustraciju društvenih i političkih procesa vezanih uz transformaciju hrvatskog kolektivnog sjećanja u tom osjetljivom razdoblju. Jednako tako, vrijedno je skrenuti pažnju na potrebu dublje razradene analize sudbine simboličkih obilježja u hrvatskom javnom prostoru vezano uz njihovu tipologiju, odnosno različite poruke koje su ti objekti nosili.

Članak Tomasza Stryjeka „Rat za sjećanje“ u Srednjoj i Istočnoj Europi 2005-2010. Strategije politike Litve, Latvije, Estonije, Ukrajine, Poljske i Rusije“ – preuzet iz njegove knjige *Ukrajina prije kraja povijesti (Ukraina przed końcem historii)*⁴ uvodi nas u širok spektar problema sjećanja u navedenim zemljama obilježenih mnogim

4 Tomasz Stryjek, *Ukrajina przed końcem historii. Szkice o polityce państwa wobec historii*, ISP PAN – Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2014.

sličnostima ali i razlikama. Možemo saznati o poteškoćama unutarnje i vanjske politike povezane s politikom sjećanja, kao i o načinima na koje su spomenute zemlje promijenile svoju politiku pod utjecajem unutarnjih i stranih čimbenika. U oči upada nevjerojatno mnogo sličnosti (a dakako i određene razlike) između situacije u Hrvatskoj i zemljama kojima se Stryjek bavi. U Hrvatskoj je uobičajeno, i to ne samo među osobama desne političke orientacije, smatrati hrvatski slučaj velikim izuzetkom u svim pogledima. To je, naravno, donekle prirodna psihosociološka pojava koja nije karakteristična samo za Hrvatsku, no istovremeno i stav koji bi trebalo podvrgnuti preispitivanju ukoliko želimo bolje razumjeti svijet oko sebe. Preporučujem ovaj tekst – uz, dakako, preostale tekstove iz ovog sveska – za temelj posebne refleksije o politici povijesti/sjećanja u Hrvatskoj.

Iz drugog teksta Bartłomieja Rózyckog „Simboli prošlosti i sjećanje u suvremenoj Španjolskoj“ možemo saznati o španjolskoj politici sjećanja u vrijeme frankističke diktature i o suvremenim raspravama o povijesnom sjećanju u Španjolskoj (s obzirom na gradanski rat i diktaturu), što je vrlo zanimljiv slučaj za brojne usporedbe s gledišta postkomunističkih zemalja, a pogotovo Hrvatske (objasnit ću kasnije zašto smatram da je važan „pogotovo za Hrvatsku“) bez obzira na „obrnuti predznak“ diktatorskog režima i kasnije evolucije politike povijesti. Zbog toga je članak vezan uz španjolski slučaj vrlo vrijedna dopuna ove knjige.

Zahvaljujem profesoru Paczkowskom te autorima i upravi Instituta za političke studije Poljske akademije znanosti na susretljivosti, odnosno suglasnosti da se tekstovi prema mom izboru prevedu i objave u Hrvatskoj.

Slično kao autori i izdavači poljskog izdanja, i ja se nadam da će ovaj izbor tekstova imati barem neki utjecaj na „javnu raspravu“ oko cijelog spektra pitanja na koja se odnose pojmovi „politika povijesti/politika sjećanja“, „politika identiteta“ i srodne kategorije. Javna upotreba povijesti i politika sjećanja u fokusu je mojih interesa od ranije, a opet ovi su me tekstovi naveli na preispitivanje vlastitih spoznaja i zaključaka. Pritom, formulirala sam mnogo više pitanja nego odgovora, a u nastavku ovog predgovora pokušat ću ih prezentirati, ponekad možda i u donekle provokativnoj formi, u želji da potaknem upravo „javnu“ ali i stručnu raspravu o pitanjima politike povijesti/sjećanja. Možda su neki moji zaključci krivi, možda su neki odgovori pogrešni, ali mislim da su pitanja koja postavljam važna i zaslужuju mnogo veću pažnju nego što je dobivaju i u hrvatskoj javnosti i među hrvatskim povjesničarima.

Politiku povijesti određuju pobjednici...

Koliko smo puta čuli: „povijest pišu pobjednici“? „Ma, ne: povijest pišu povjesničari!“, rekla bih nekada vrlo odlučno. Moramo ipak konstatirati da pobjednici, i to prvenstveno u smislu pobjednika u političkom, a ne vojnom smislu (iako je često jedno s drugim povezano) određuju politiku povijesti/politiku sjećanja.

Ne ulazeći u teorijske rasprave o semantičkim razlikama između politike povijesti i politike sjećanja te međuodnosu terminologije koja se koristi u okviru u svijetu sve popularnijih *Memory Studies*,⁵ moramo za početak konstatirati da je politika povijesti naprosto još jedno od područja politike, usporedno s politikom u zdravstvu, poljoprivredi, državnim financijama itd. Ne postoji doduše posebno ministarstvo koje bi imalo „povijest“ ili „sjećanje“ u svome nazivu, ali imamo ministarstva koja imaju to – ne toliko eksplicitno, već najčešće implicitno – u okviru svojih nadležnosti: to su (u hrvatskom slučaju) Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Politikom povijesti/sjećanja bavile su se i bave danas ne samo (sve) države već i drugi akteri: od političkih stranaka, preko interesnih skupina i udruženja do pojedinaca (koji, kao i na drugim područjima, uglavnom vode donkihotske borbe), no države – preko svojih institucija – imaju u tom smislu najveći utjecaj i privilegiranu, odnosno dominantnu poziciju. U ostvarenje svoje politike povijesti mogu upregnuti institucije sustava obrazovanja, kulturne i znanstvene institucije te javne ili o sebi ovisne medije, a mogu također raspodjelom/uskratom proračunskog novca utjecati na akcije drugih. Što je država manje demokratska, to je njezin monopol u politici povijesti snažniji. Nedemokratski sustavi imaju najčešće izrazitiju politiku povijesti zbog toga što isključuju druge aktere, onemogućuju njihovo djelovanje i dokidaju svaki pluralizam u tom pogledu.

Međutim, državnu politiku povijesti vode i demokratske države, a o sadržaju te politike, formi i intenzitetu odlučuju izborni pobjednici. Kako se mijenja grupacija na vlasti, tako se može mijenjati i politika povijesti, iako – najčešće – kao i u drugim područjima (npr. gospodarstvu, poreznom sustavu itd.) uglavnom nije moguće vršiti radikalne promjene od jednog do drugog vladinog mandata. Zatečeno stanje, naslijedjeni projekti i programi utječu na daljnji razvoj politike povijesti, koja se dakako prilagođava ne samo ideologiji vladajućih nego i raspoloženju javnosti. Tijekom predizbornih kampanja (ne samo u Hrvatskoj) mnogo se govori o prošlosti, odnosno – iako se to tako ne naziva – o politici povijesti, a opozicija koja pretendira na osvajanje vlasti najčešće kritizira politiku prethodnika na tom planu, sukladno raspoloženju glasača, odnosno onoga dijela biračkog tijela na čije glasove aspirira. Svoju politiku povijesti, svjesni toga ili ne, imaju i drugi akteri na političkoj sceni. Akcije koje u

⁵ Dakako, ne koristim ovdje ove pojmove u smislu istraživačkih kategorija, već upravo u smislu stvarnosti kojom se takva istraživanja bave.

tom smislu poduzimaju mogu biti manjeg ili većeg intenziteta, mogu biti u skladu s vladinima, biti paralelne s onima koje provode vlasti ili mogu ići u konfrontacijskom pravcu u odnosu na njih. U demokratskom društvu vlasti ne samo da ne bi smjele zabranjivati druge politike povijesti, već im ne bi smjele niti prema ideološkom i političkom ključu uskraćivati financiranje. Ono što je legitimni dio politike povijesti/sjećanja jest iznošenje vlastitih argumenata u prilog vlastite politike te (argumentirano) kritiziranje drugih, kao što je to inače slučaj u politici na drugim poljima, kada se raspravlja o državnim financijama, politici u zdravstvu ili poljoprivredi. To često ipak ne izgleda tako, već se protiv političkih protivnika koriste teške riječi, padaju optužbe za ekstremizam ili veleizdaju, koje ne vode raspravi već isključivanju sjećanja drugih.

U tom smislu politika povijesti trebala bi biti predmet interesa svih zainteresiranih i odgovornih građana (dakle, ne vrijedi: „prepustite povijest povjesničarima“). Odluka o tome kakva bi trebala biti politika povijesti/sjećanja jest *par excellence* politička odluka. Drugo pitanje jest, koliko je ona svjesna, promišljena i racionalna, a koliko izazvana emocijama ili usmjerena na postizanje kratkoročnih ciljeva. I koliko ima u vidu opći interes a koliko samo interes stranke ili nekih drugih interesnih skupina. Dakle, ponavljam, odluku o tome koji će biti sadržaji politike povijesti, u koje forme ta politika treba biti uobličena, kakav treba biti intenzitet pokretanih akcija (i suzdržavanje od takvih akcija je također svojevrsna *laissez faire* politika povijesti) treba donositi svjesno i na temelju racionalnih pretpostavki, kao što bi to trebao biti slučaj u resoru financija ili zdravstva, jer ta će politika imati i svoje posljedice, i na unutarnjem i na vanjskopolitičkom planu. Imat će zasigurno ovakve ili onakve posljedice koje se dobrim dijelom mogu i predvidjeti ukoliko pratimo domaća i inozemna iskustva (uključujući i ono elementarno, njutonovsko pravilo: „akcija izaziva reakciju“). Birači bi i u tom pogledu trebali analizirati programe stranaka te procjenjivati njihovu „povijesnu“ ponudu. I opet, kao i na drugim poljima, primjerice u gospodarskoj i proračunskoj politici, obećano nije uvijek istovjetno s učinjenim, a za neke se politike (ne samo povijesti) može lako zaključiti da donose učinke suprotne deklariranim namjerama, odnosno zacrtanim ciljevima. Odgovorni građani kao birači trebaju dakle vrednovati politiku povijesti konkretne političke opcije za koju se odluče glasovati i s gledišta koliko ona doprinosi općem boljitu države i društva. Voljeli bismo vjerojatno da svaka politička opcija na vlasti provodi upravo takvu politiku povijesti koja odgovorno i racionalno sagledava posljedice, a ne samo ugada, možda čak i dominantnim očekivanjima glasača. Ugađanje glasačima može imati i dugoročno vrlo negativne posljedice (ako prenesemo to na područje financija: nitko razuman neće sporiti da odgovorna vlada ne bi smjela neracionalno i prekomjerno trošiti državne financije, kolikogod bi se to neko vrijeme svidjelo mnogima, jer je svima jasna posljedica takve politike).

Međutim, određivanje politike povijesti/sjećanja nije uopće jednostavna stvar, posebno kada je u pitanju sadržaj, odnosno pravac te politike. Ne samo recipijenti te politike, već i njezini akteri i političari koji o njoj odlučuju najčešće je doživljavaju kao promoviranje „naše istine“, ili ponekad čak samo „istine“ o povijesti, dakle, nisu svjesni kompleksnosti, pa niti „nedokučivosti“ povijesne istine. U posljednjih dvjestotinjak godina od kada postoji, moderna je povijesna znanost prošla kroz različite faze. U posljednje vrijeme svjesna je svoje slabosti kada je u pitanju spoznaja istine, te se posljedično inzistira na interpretacijama kao temelju povijesnog narativa. No, taj napredak postignut u historiografiji nije se dosad dovoljno odrazio na poučavanje povijesti: najslabija točka nastave povijesti u hrvatskim školama jest to da učenici, „bubajući“ činjenice, ne uče dovoljno o tome što povijest zapravo jest, dakle izlaze iz škola a da ne razumiju njezinu prirodu. Naivno je uvjerenje da na temelju „činjenica“ (tj. istinitih tvrdnja) dobivamo uvijek istinitu sliku. Birajući različite elemente, različite činjenice, kreiramo različite slike o prošlosti. Slika povijesti koju kreira politika povijesti nikad nije (niti može biti) potpuna, jednako kao što zbog prirode povijesne znanosti nije ni u historiografiji (iako je cilj odgovorne, profesionalne i poštene historiografije da slika bude što potpunija).

Da bismo dobili što potpuniju sliku prošlosti (što bližu povijesnoj istini), moramo moći sagledati kompleksnost povijesnih procesa. To je inače teško čak i u znanstvenim povijesnim knjigama. U politici povijesti/sjećanja slike o prošlosti su najčešće iskrivljene, prilagodene kreiranju slike o sebi u zajednici sjećanja kakva je nacija. Preferirana slika uglavnom je martiroško-herojska, dakle slika u kojoj smo „mi“ uvijek žrtve, pravednici i junaci, dok se zaboravljuju „nezgodne“ činjenice koje govore da je bilo loših poteza, pogrešaka, pa i zločina i na „našoj“ strani (a bilo je toga kod svih).

Parafrazirajući Ernesta Renana, američki politolog Karl Deutsch izrazio je to provokativno rekavši da su „nacije zajednice koje povezuje zajednička kriva slika o prošlosti i mržnja prema susjedima“. Strašno, koliko je bio u pravu...

Kada je u pitanju odgovorna politika povijesti, najvažnije je da svi skupa osvijestimo jednu činjenicu: za sadržaj te politike možemo izabrati samo trenutke sukoba, sukoba unutar zajednice (države) ili sukoba s „vanjskim neprijateljem“, a možemo izabrati i primjere suradnje ili stoljetnog suživota. Nikako ne zagovaram da se „nezgodne“ stvari prešućuju, pomeću pod tepih, ali isticanje samo njih daje pogrešnu/iskriviljenu sliku. Ako govorimo samo o trenucima neprijateljstva i sukoba, stvara se dojam da su međusobni odnosi uvijek bili loši, a to (gotovo) nikada nije istina – posve je jasno da fiksiranje na samo neke elemente, a zapostavljanje drugih vodi iskriviljavanju povijesti. No, u politici povijesti važno jest i na što postavimo naglasak. Učinak se može dosta lako predvidjeti: ukoliko ističemo neprijateljstvo prema nekim skupinama unutar društva, nećemo pridonijeti njihovoj integraciji u zajednicu, ako

ističemo samo trenutke neprijateljstva od strane susjeda i susjedove krivnje, nećemo pridonijeti dobrosusjedskim odnosima. To je politički izbor.

U narativima koji se nameću u sklopu politike povijesti važno mjesto zauzimaju mitovi, koje bismo za potrebe ove moje refleksije mogli definirati kao one, temeljene često (iako ne uvijek) na usmenoj predaji, obično snažno pojednostavljene priče o prošlosti koje su izuzete od kritičkog preispitivanja. Nesumnjivo je važna bila njihova uloga u predmodernoj historiografiji, a mitovi vezani uz početke država i u trenutku rađanja moderne nacionalne svijesti (tada često prenošeni i u djelima povjesničara) udarili su temelj kolektivnom sjećanju modernih nacija. Mnoge politike povijesti ni danas ne odustaju od propagiranja mitskih predodžbi o staroj povijesti. Ipak, jedna vrsta mita popularan je sastavni dio politike povijesti iako se ne odnosi na davnu prošlost. Radi se o tzv. „utemeljiteljskim mitovima“. Taj je pojam (*foundation myth*) uvela Nina Tumarkin za Oktobarsku revoluciju i njezinu ulogu u politici povijesti u SSSR-u, no lako možemo pronaći i druge primjere utemeljiteljskih mitova diljem svijeta. Narodnooslobodilačka borba bila je utemeljiteljski mit socijalističke Jugoslavije, građanski rat (tretiran u kategorijama križarskog rata) bio je utemeljiteljski mit Francova režima u Španjolskoj, a narativ o poljskim legijama i aktivnosti Józefa Piłsudskog za vrijeme Prvoga svjetskog rata postao je utemeljiteljski mit međuratne II. Poljske Republike. Kako izgleda funkcioniranje utemeljiteljskog mita? Neki događaj (obično se radi o ratu, odnosno borbi) ističe se kao „temelj države“. No, slika o toj borbi pretvorena je u mitsku predodžbu, dobiva manihejski karakter, a narativ o njoj izuzima se od kritičkog preispitivanja. Ova pojava najviše dolazi do izražaja u diktaturama (bilo lijevim, bilo desnim) ili zemljama s deficitima demokracije, jer se u njima guši druge narative i druge politike povijesti, ali ne samo u njima. Svjesno (proračunato) ili nesvesno politika počinje koristiti utemeljiteljski mit radi postizanja svojih ciljeva. Najvažnije je to da on političkoj skupini/stranci daje legitimitet vlasti (isključivi legitimitet tamo gdje se radi o diktaturi, odnosno sustavu u kojem vladajući na vlast nisu došli na temelju demokratskih izbora) ili se koristi prilikom predizbornih kampanja, a konkretno koriste ga one političke skupine koje sebi prisuju zasluge iz tog vremena. No, mitska pozicija borbe koju se stavlja „u temelj“ države ima i neke druge učinke: sprečava preispitivanje ispravnosti svih poteza iz toga razdoblja, pravda (a često i potpuno negira) zločine počinjene na „našoj“ strani, te opravdava privilegije veteranskih skupina. Moram li reći da i Hrvatska ima svoj „utemeljiteljski mit“?

Kao i za druge politike (proračunsku, poljoprivrednu, politiku u zdravstvu), vladajući tvrde da svoju politiku povijesti vode u općem interesu, dakle u interesu svih građana, no ona opet često odražava interes samo vladajuće stranke i onih skupina u društvu koje ju podržavaju. U demokratskim sustavima u javnosti su prisutni i drugi narativi, primjerice oni manjinskih skupina (u politički i ideološki bipolarno

podijeljenim nacijama u pitanju je i narativ oporbe), no ta je politika povijesti nužno slabije prisutna zbog izostanka podrške državnih institucija i znatno ograničenijih finansijskih sredstava na raspolaganju (ponekad je prisutna finansijska potpora iz državnog proračuna unutar sustava potpora nevladinim udrugama, no i ona je često protivničkoj strani sporna). Pluralitet povijesnih narativa jedan je od temelja liberalne demokracije, no o tom da je demokracija zrela svjedočit će ne samo postojanje različitih narativa već i njihov međusobni argumentirani dijalog, a dobra politika povijesti je ona koja balansira između općih interesa i zaštite interesa manjina.

Definiranje općeg interesa je – naravno – vrlo težak zadatak. Politika jedne zemlje je to stabilnija što je veći prostor oko kojeg se (gotovo) svi slažu da je opći interes i opće vrijednosti. Oko detalja obično neće biti suglasnosti, što je uostalom normalno u pluralističkim političkim sustavima. No, mnoge razlike u shvaćanju općeg interesa u politici povijesti proizlaze iz ideoloških razlika, odnosno iz njih proizašlog različitog shvaćanja nacije, jer se upravo „nacionalni interes“ najčešće ističe kao glavna odrednica te povijesti. Dosta se često upravo „jačanje nacionalne svijesti“ ističe kao cilj politike povijesti, a da nije jasno govorimo li o etničkom ili građanskom shvaćanju nacije. Također, često se političke protivnike zapravo isključuje iz pojma vlastite „nacije“ (ne samo na temelju etničkog podrijetla, iako je etnički argument uvijek dobrodošao u takvoj situaciji) jer što drugo postižemo ako one koji misle drugačije (pa i o povijesti) proglašavamo izdajnicima ili tvrdimo da nisu „pravi“ pripadnici nacije (nisu pravi Hrvati, Poljaci, Španjolci, Rusi itd.).

Istovremeno se u svojevrsnom državnom povijesnom PR-u, dakle politici povijesti usmjerenoj prema inozemstvu, koja ima za cilj isticanje vlastitih zasluga za dobrobit čovječanstva, rado ističe i one pojedince koji se nikako ne uklapaju u viziju usko shvaćene etničke nacije (za hrvatski doprinos napretku čovječanstva „zaslužni“ su primjerice i sv. Jeronim i Nikola Tesla).

Mnoge su nacije tako zapravo „podijeljene nacije“, a sintagma o „dvije Španjolske“ o kojoj se govori u zadnjem tekstu u ovoj knjizi, vrlo se lako može primijeniti i na druge, pa i na hrvatsku naciju (dubina te podjele može svakako varirati). U tim podjelama odnos prema prošlosti, a posebno prema problematičnoj („zloj“) prošlosti igra iznimno važnu, pa i presudnu ulogu. Obično se, a tako je i u slučaju Španjolske i u slučaju Hrvatske, kontroverze vežu uz povijest modernog doba (prvenstveno povijest 20. stoljeća) dok o starijim razdobljima povijesti vlada konsenzus, odnosno narativ koji čini sastavni dio kolektivne svijesti zajednički je za cijelu naciju. Postoje doduše slučajevi kada ni o starijim razdobljima ne postoji „zajedničko sjećanje“ (što jasno pokazuje slučaj Ukrajine, opisan u tekstu Tomasza Stryjeka), a to situaciju u tim zemljama čini dodatno fragilnom. Hrvatski slučaj uistinu frapantno podsjeća u mnogočemu na španjolski (uz dakako obrnute ideološke predznake) jer se radi o „podijeljenim nacijama“ u odnosu na diktatorske režime dvadesetog stoljeća. Odnos

prema komunističkom režimu u većini bivših zemalja Istočnog bloka (i u bivšim sovjetskim republikama u Pribaltiku) znatno je drugačiji nego u Hrvatskoj, a gotovo je zanemariv dio nacije koji se s tim režimom poistovjećuje ili ga simpatizira. Ocjene komunističkog režima u Poljskoj gotovo su unisono negativne u cijelom društvu, a razlike koje (naravno) postoje odnose se na neka druga pitanja. Upravo zbog toga je za Hrvatsku španjolski slučaj toliko važan i zbog toga sam tekst o njemu uvrstila u ovaj svezak. Neki drugi elementi (sudar između obračuna s problematičnom prošlošću iz vremena Drugoga svjetskog rata i dominantne martirološko-herojske slike vlastite zajednice) iznimno važima za hrvatsko čitateljstvo čine iskustva Litve, Latvije i Estonije.

Osim oko sadržaja politike povijesti, određene razlike postoje kada je u pitanju odluka o metodama kojima se ta politika provodi. Obično su kanali kojima se transmитira službena državna politika povijesti/sjećanja školski sustavi, mediji i kulturne institucije, posebno one zadužene za povjesno nasljeđe (dakle prvenstveno muzeji), simboli u javnom prostoru, kalendari državnih blagdana, službene svečanosti obilježavanja te govori političara. Ponekad politika – kako bi svoje poruke učinila još snažnijima, a svoj narativ poduprla zakonskim sankcijama – pribjegava izglasavanju u legislativnim tijelima raznih deklaracija, rezolucija ili zakona koji se odnose na povijest i njezinu interpretaciju. To se događa ne samo u zemljama Srednje i Istočne Europe. Protiv takvog vođenja politike povijesti u svojoj zemlji istupili su prije više godina i francuski povjesničari ističući da „povijest nije predmet zakona; u demokratskoj državi potraga za povjesnom istinom nije u domeni parlamentarnih ili zakonskih odluka i pravila“.⁶ I s gledišta povjesničarske struke uistinu ništa se drugo ni ne može reći. Saborske deklaracije i slični zakoni nisu ništa drugo od deklaracija parlamentarnih većina na neku temu (u ovom slučaju povijesnu), pa su u tom smislu (zapravo) jednokratni akti politike povijesti (ponekad, što pokazuju okolnosti donošenja hrvatske Deklaracije o Domovinskom ratu 2000. godine, donošeni radi kratkoročnih političkih ciljeva; što čak možemo i shvatiti s obzirom na tešku situaciju u kojoj se u tome času nalazila vlada koalicije HSLS-SDP, pritisnuta pravom ofenzivom politike povijesti tadašnje svoje opozicije – HDZ-a) koji svjedoče o trenutku svoga donošenja, a ne o događaju na koji se odnose. Ipak je njihova zakonska forma, objavljivanje u službenim novinama itd. vrlo zbnujujuća. One izazivaju dalekosežne posljedice za buduću politiku povijesti i za pluralitet u tom smislu jer obično znače nametanje interpretacija jedne strane, a da ne govorimo o implikacijama svega toga za znanstvena istraživanja. Dakle, njihove negativne posljedice vrlo su ozbiljne. To se može ilustrirati podsjećajući na situaciju koja je upravo prisutna u Poljskoj vezano uz zakon o Institutu nacionalne memorije (IPN): pokušaj da se zakonom odredi ispravna interpretacija prošlosti završila je golemim međunarodnim skandalom. U toj situaciji

6 Usp. tekst na stranicama 67-68 u ovoj knjizi.

čak su se i neki desno orijentirani povjesničari, dakle, oni jasno angažirani na desnoj strani političke scene obratili premijeru da „ne stavlja Temidu iznad Klio“.⁷ Dok mi netko ne dokaže suprotno, smatram da su takvi dokumenti u principu štetni, dakle nepoželjni s gledišta odgovorne politike povijesti za koju se zalažem.

Povjesničari i politika povijesti

Koliko smo puta čuli: „prepustimo povijest povjesničarima“? Kao što sam to nave-
la gore, kada je u pitanju politika povijesti to naprsto ne stoji, jer je ona pitanje
za koje bi trebao biti zainteresiran svaki odgovorni građanin zemlje. Postoji i drugi
argument protiv takve tvrdnje: to je fraza koju se obično upotrebljava kada se želi
prekinuti javnu raspravu, a otvorena je rasprava ono za što se valja zalagati. Štoviše, u
praksi se obično događa da je politika spremna „prepustiti povijest“ samo onim po-
vjesničarima koji su joj ideološki bliski, a to da je u Hrvatskoj povjesničarska struka
snažno ideološki podijeljena vjerojatno ne moram posebno dokazivati.

Pitanja o ulozi povjesničara u politici povijesti jesu upravo ona koja kod mene
izazivaju najviše nedoumica: Koja je uloga povjesničara u oblikovanju politike po-
vijesti? Imaju li građani-povjesničari snažniju poziciju od „običnih“ građana kada je
politika povijesti u pitanju? Jesmo li mi povjesničari ekspertri za politiku povijesti?
Imaju li profesionalni povjesničari neku posebnu obvezu kad se radi o iznošenju sta-
jališta o politici povijesti? Koji je smisao bavljenja povjesnom znanošću, ne toliko
za pojedinca koji se time bavi (jer se najčešće radi o ljudima koji to rade ostvarujući
svoj iskreni interes za predmet istraživanja, a za to još dobivaju i plaću), već koja je
korist koju od toga ima zajednica? Kako osigurati utjecaj znanstvenih spoznaja na
kolektivno sjećanje zajednice? Je li to uopće važno?

Da se vratimo na pitanje uloge povjesničara u politici povijesti, to jest u praktici-
ranju politike povijesti u političkoj realnosti u kojoj živimo, trebalo bi možda početi
od opisa stanja.

Valjalo bi započeti s time da definiramo o kome govorimo, tko su ti „povjesničari“
o čijoj ulozi u politici povijesti razmišljamo? Jesu li to svi oni koji imaju formalnu
povjesničarsku naobrazbu ili samo oni koji se poviješću bave istraživački?

Ja iz ovih razmatranja ne bih isključivala „neznanstvenike“ jer je upravo veliki
broj njih u ulozi nastavnika povijesti u školama ili zaposlenika muzejskih institucija
zapravo važan dio državne mašinerije koja provodi politiku povijesti koju odrede vla-
dajući. Oni su za taj sustav iznimno važni, kao što su važni liječnici u zdravstvu, oni
su osobe s kojima većina građana „nepovjesničara“ (gotovo) isključivo kontaktira u
svakodnevnom životu. Kolika je njihova uloga u oblikovanju politike povijesti koju

⁷ „Przeszłość może i powinna być obiektem badań, a nie decyzji podejmowanych przez prawników. Temida postawiona nad Klio – to zły pomysł.“ <http://gosc.pl/doc/4523056.Znani-historycy-apeluja-do-premiera-ws-ustawy-o-IPN>

provode? Oni sudjeluju u oblikovanju politike povijesti ukoliko sudjeluju u kreiranju smjernica nastave povijesti, dakle u relativno maloj mjeri. Što i kako trebaju predavati propisuju im kurikularni dokumenti. U socijalizmu je također bilo propisano što treba predavati u školi. Što su tada radili nastavnici povijesti? Većina je tako i predavala. Reći ćete: to su bili uvjeti nedemokratskog režima. Što se događa danas? Vjerojatno većina također, pa čak možda i ne do kraja svjesno, predaje naprosto sukladno narativu koji je oblikovala politika povijesti. Dosta se često upozorava da nastavnici ne poučavaju dovoljno o najnovijoj povijesti, o Drugom svjetskom ratu, o razdoblju socijalizma, o Domovinskom ratu... Nije li možda uzrok tomu ne toliko prenarušenost programa i realni nedostatak vremena, koliko određena nesigurnost nastavnika i njihova nespremnost da o tom predaju. Prate li nastavnici znanstvenu literaturu? Osjećaju li se dovoljno spremnima, a i dovoljno slobodnima da o tome poučavaju? To i jesu teme koje izazivaju kontroverze u politici povijesti. Za profesionalni integritet nastavnika problem nastaje ako se u kurikulumu propisuje nešto s čime se oni ne slažu na temelju znanstvenih spoznaja historiografske struke. Da upotrijebimo opet ovdje jednu poredbu s drugim znanostima kako bi to bilo lakše uočiti: ako bi na vlasti bila politička opcija koja zagovara da je Zemlja ravna ploča, bi li nastavnici geografije u školama trebali djeci tako predavati? Nije to posve apstraktно, postoje kreacionisti koji traže da se u školi ne poučava o teoriji velikog praska i teoriji evolucije, već da se uči samo što o tome piše u Bibliji. Dokle ide profesionalna autonomija nastavnika?

Ako uzmemo da su nastavnici povijesti profesionalci u svome poslu, pitanje je njihova profesionalnog integriteta kakva je onda politika koju provode, jesu li kritički usmjereni profesionalci ili samo slijepi izvršitelji politike koju određuje netko drugi. Analiziraju li svjesno politiku koju provode? Zauzimaju li stav prema njoj? Da, oni isto imaju svoje političke simpatije, možda se intimno slažu s politikom koju je odredila vlada ako je to politička opcija za koju su glasali. No, što s onima koji su glasali za one druge? Gdje je granica između povjesničara – uvjerenog pristaše neke političke opcije i povjesničara – sluge neke politike? Postoji li uopće ta granica? Svakako se može konstatirati da je pozicija nastavnika povijesti iznimno složena i nimalo laka u situaciji kada živimo u društvu koje podijeljeno. Bolje se usredotočimo na povjesničare-znanstvenike...

Od pozicije nastavnika zasigurno je lakša pozicija povjesničara-istraživača, zaposlenika znanstvenih instituta, no njihova prednost nije toliko drugačija pravna pozicija, već bi to trebalo biti njihovo znanje i relativna malobrojnost. Ipak, znanstveni instituti izravno podliježu ministarstvu što čini poziciju njihovih zaposlenika priличno fragilnom naspram vladajućih. Autonomija sveučilišta trebala bi biti jamstvo da su istraživači koji rade na njima maksimalno neovisni o politici, no jasno je da je to teško ostvariv ideal, posebno dok netko ne stekne najviša zvanja. Zbog toga je

na onima u najvišim zvanjima najveća odgovornost. Naravno, neovisnost nije apsolutna, postoji i pitanje financiranja znanstvenih istraživanja koje se odnosi na sve istraživače.

Možda donekle pojednostavim priču ako kažem da se, neovisno o osobnim političkim uvjerenjima, golema većina povjesničara drži podalje od politike (pa i politike povijesti) zauzimajući rezervirani stav ili – bolje rečeno – ne zauzimajući nikakav stav o tome. Ti povjesničari često (iako ne isključivo) usmjeravaju svoj znanstveni interes prema „nespornim“ temama i razdobljima, najčešće vremenski udaljenima (iako vremenska distanca od preko tisuću godina nije spriječila da je pitanje krunidbe kralja Tomislava u drugoj polovici 1990-ih postalo vruće političko pitanje kojim se bavila ministrica obrazovanja). Na suprotnom se polu nalaze oni (ne toliko brojni) koji ne samo da se bave pitanjima koja spadaju u kontroverzna, već otvoreno i spremno govore o svojim stajalištima o tome. Između možemo pronaći ponešto posrednih i/ili miješanih stajališta. Oni među povjesničarima koji zauzimaju stajališta u politici povijesti dosta brzo budu svrstani u „desne“ ili „lijeve“. Je li to uvijek odraz stvarnog stanja, dakle njihove realne pristranosti, ili je to posljedica lijepljenja etiketa u cilju diskvalifikacije? Uistinu ima onih koji vrlo aktivno sudjeluju u politici (pa i politici povijesti), pa postaju njezini kreatori ili su vrlo važni savjetnici političara u vezi toga. No, ti su povjesničari – frontmeni politike povijesti – stvarno malobrojni, toliko malobrojni da bismo njihove slučajeve mogli analizirati ponaosob. Ovdje će ih smatrati naprosto političarima, iako to u praksi ne isključuje mogućnost da imaju i svoj drugi – profesionalni život i karijeru. Drugi su svrstani u „lijeve“ ili „desne“ zbog toga što njihove izjave idu u prilog ovakve ili onakve politike povijesti. O nečijoj meritornosti ne bi trebala odlučivati njegova politička orijentacija već poštivanje pravila struke, a u to ulaze i racionalnost prosudbi i profesionalno poštenje. Možemo li iznijeti pretpostavku da se unutar struke može prosuditi tko je „dobar povjesničar“? Ako je odgovor potvrđan, kako će prosječni građanin „nepovjesničar“ prepoznati koji su to eksperti u čije se mišljenje mogu pouzdati? Znanstvene titule kojima se kite, nažlost, nisu nikakvo jamstvo...

Povjesničari su i građani te imaju svoja politička uvjerenja; imaju ih pravo imati. Ono na što nemaju pravo jest ne primjenjivati pravila struke u svome profesionalnom radu. Ako pokušamo primijeniti paralele s nekim drugim strukama mogli bismo pokušati reći da – kao što liječnici trebaju liječiti pacijente prema pravilima struke, tako i povjesničari trebaju koristiti prihvaćena pravila povjesničarskog zanata u svojim istraživanjima, a nastavnici povijesti poučavati na temelju recentnih znanstvenih spoznaja. No, liječnicima je nešto lakše, uglavnom u političkom *mainstreamu* nema onih koji bi zagovarali da se ljude liječi nekako drugačije (alternativne metode liječenja uglavnom su na marginama), medicina je mnogo internacionalnija, a političke se rasprave uglavnom svode na pitanja financiranja zdravstva i organizacije

zdravstvene zaštite. Ipak, i u zdravstvenoj politici pojavljuju se ideološki, ili bolje rečeno svjetonazorski motivirane dileme (primjerice, vezano uz abortus, umjetnu oplodnju i slična pitanja). Ako nam je išta lakše zbog toga, možemo konstatirati da ni liječnici nisu posve oslobođeni dilema, iako se – barem gledajući izvana – medicinska struka čini mnogo jedinstvenijom od povjesničarske. Nešto više razlika, i to i onih ideološki motiviranih, čini mi se, ima u ekonomiji. Slično kao što to biva sa stručnjacima povjesničarima, političari biraju za suradnju one ekonomiste s kojima dijele ideološka uvjerenja.

Nisam sigurna može li se većina povjesničarske struke složiti oko opisa stanja u kojoj se naša struka nalazi, a još je mnogo teže odgovoriti na pitanje kakva bi trebala biti uloga povjesničara u politici povijesti? Razmatranja te vrste možemo, naravno, voditi samo uz pretpostavku da živimo u demokratskom društvu. Svugdje gdje se ne radi o demokratskim društvima sve osim potpune poslušnosti možemo svrstatи u junaštvo, a o tom ne želim ovdje govoriti, jer je to zasebna tema.

Ako je teško opisati kakva bi trebala biti uloga povjesničara u odnosu na politiku povijesti, možemo pokušati navesti kakva ne bi trebala biti. Možda se oko toga možemo složiti? Dakle, što zamjeram onima za koje mislim da ne postupaju kako smatram da treba?

1. **Pasivnost.** Golema većina povjesničara ne sudjeluje u javnim raspravama o politici povijesti. No, možemo li tražiti od svih da zauzimaju stajališta? Možemo li očekivati da će povjesničari zauzeti jasno stajalište barem tamo gdje je u pitanju predmet njihovih istraživanja? Možemo li napokon očekivati da povjesničari ne bježe od „problematičnih“ tema?
2. **Ideološka ograničenost.** Za one koji zauzimaju stajališta često je karakteristično da se nekritički svrstavaju uz vlastitu političku opciju. Zašto povjesničari kritički nastupaju samo prema političkoj opciji s kojom se ne slažu i njezinu politici povijesti? Ne bi li trebali biti neka vrsta profesionalnog „korektiva“ i pokušati utjecati kritički upravo na politiku povijesti svojih ideoloških istomišljenika? Je li to uopće moguće u društvu koje je toliko podijeljeno oko pitanja sjećanja kao što je hrvatsko?
3. **Odustajanje od pravila struke.** Poneki povjesničari i javno zastupaju stajalište da jedni kriteriji vrijede u znanosti, a drugi u politici povijesti (primjerice, u nastavi). Kako je to moguće? Kako neki povjesničar može izjaviti da se u politici povijesti treba govoriti ono „što je sukladno nacionalnim interesima“ (tko uopće određuje što je to?) a ne ono što odgovara spoznajama povijesne znanosti? To je po meni nešto što je nedopustivo i opasno.

Završavam ovaj tekst u trenutku kada je napokon objavljen „Dokument dijaloga: temeljna polazišta i preporuke o posebnom normativnom uređenju simbola, znakov-

lja i drugih obilježja totalitarnih režima i pokreta“, rezultat godišnjeg rada Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima, koje je prošle (2017.) godine osnovao premijer Andrej Plenković. U povjerenstvu su se našli predstavnici različitih struka, među ostalima i neki povjesničari, koji su – prema izvornoj zamisli – trebali reprezentirati „obje“ strane, odnosno „obje Hrvatske“, a veliki osobni angažman pokazao je predsjednik HAZU, profesor Zvonko Kusić. U javnosti su postojala određena očekivanja, možda čak i nada da dogovor „desnih“ i „lijevih“ povjesničara može donijeti rješenje problema. U struci je, pak, prisutna bila šutnja i skepticizam. Velika šutnja većine i ponešto skepticizma. I ja sam bila generalno skeptična, jer dosadašnja iskustva pokazuju kako takvi pokušaji, iako mogu donijeti određeni napredak u smislu javne rasprave, ne donose rješenja, jer je za njih potrebna politička volja, i to ne politička volja nekolicine povjesničara i intelektualaca. U tom smislu djelovanje ovoga vijeća, čiji smo rezultat dobili u obliku jednog teksta na 33 stranice, na mjestima pisanih dosta hermetičnim pravničkim jezikom, teško može donijeti prekretnicu. Rasprave Vijeća vođene su iza zatvorenih vrata, tako da je zasad uloga poticanja javne rasprave izostala. Preporuke koje dokument donosi, ako ih shvatimo kao preporuke za politiku povijesti/sjećanja mogu biti korisne, no samo ako ne budu odmah zaboravljene ili izgubljene u nekoj birokratskoj mašineriji. S moga gledišta, vrlo mi je drago da Vijeće nije težilo tome da iznjedri neku vrstu „povijesne istine“ koja bi bila prihvatljiva svima, nego se – iako se to eksplicitno ne kaže, pa ne znam u kojoj su mjeri njegovi članovi i svjesni toga – koncentrirala upravo na politiku povijesti. Činjenica da su neki članovi vijeća (povjesničari) iznijeli i određena izdvojena mišljenja navodi ipak na zaključak do ni oko temeljnih postavki politike povijesti nije moguć jednostavan dogovor. Ono čemu bi se trebalo težiti je otvorena rasprava o svemu tome, u kojoj bi onda povjesničari trebali ispuniti svoju društvenu ulogu, to jest primarno objašnjavati i educirati. Moja bi praktična preporuka bila da svoje „obrazovne aktivnosti“ svaka od „strana“ povjesničarske struke primarno usmjeri prema svojim ideološkim istomišljenicima kako bi za početak sprječili širenje pogrešnih i činjenično neistinitih tvrdnji. Među povjesničarima, primjerice, pa čak i onima desne orientacije postoji konsenzus oko toga da „Za dom spremni!“ **nije** „stari hrvatski pozdrav“, pa bismo mogli početi s time da se iz javnosti nastoji ukloniti vrlo rašireno pogrešno uvjerenje da jest.

U Zagrebu, ožujak 2018.

srednja europa

ISBN: 978-953-7963-81-1

A standard linear barcode representing the ISBN number.

9 789537 963811

Cijena: 126,00 kn